

YANYA VİLAYETİNİN LİMANI OLARAK 19. ASRIN İKİNCİ YARISINDA PREVEZE

İLBER ORTAYLI

Osmanlı İmparatorluğu'nun son asrında Yanya bölgesi hem imparatorluğun çevre vilayeti, hem de Doğu Akdeniz'de önemli bir geçiş noktası karakteri göstermektedir. Yanya ve limanı Preveze ve Narda (Arta) Doğu Akdeniz ve özellikle Yunanistan Krallığı, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında iktisadi, siyasi bir bağlantı noktasıydı. Uzun tarihi boyunca Preveze Venedik ve Osmanlı hâkimiyetini geçirmiş; nihayet 1912 sonunda Balkan Savaşı'ndaki çözüme ile Yunanistan'a geçmiştir.

Preveze sancağı Tanzimat döneminin tipik ve ilginç gelişmelerini yaşayan bir bölgedir. 1829'da Yunanistan Krallığı bölgeye komşu olarak kuruldu ve bu nedenle de Preveze'nin hem Yedi Adalar Cumhuriyeti (Cezayir-i Seb'a-İon Adaları) hem de Yunan Krallığı ile yoğun iktisadi, siyasi ilişkileri görülüyordu ve stratejik bakımdan hassas bir bölgeydi.

1912'de son Osmanlı askeri çekilene kadar Preveze sancağı Yanya vilayeti içindeydi. 1864 ve 1912 arasında sancağın üç kazası vardı; *Preveze* (merkez) *Loros* ve *Marğiliç* (bugün Marğariti) Parga önceleri bir kaza merkezi iken, sonraları sadece bir nahiye merkezi olarak kaldı ve Marğiliç'a bağlandı. Parga Arnavut Müslüman toprak ağalarının iktisadi ve mali nüfuzu altındaydı. Bu ağalar 2. Dünya Savaşı sonrası işbirliği ile suçlanarak sürüldü veya yok edildiler. Preveze sancağının iki nahiye ve 36 köyü vardı¹. 19. yüzyıl Osmanlı İdari sisteminde nahiye, klasik devirdeki gibi bir kadı naibinin oturduğu ve yönetime iştirak ettiği bir küçük yerleşme (nahiye, nevahi) olmaktan çok; Fransız commune sistemine göre yeniden düzenlenmiş bir alt idarî birimdi, ama esas aldığı Fransız modeline göre kontrollü ve güdümlü bir idari birimdi, ve özellikle Balkanlar'da özerk bir idari bünyeye kavuşması hiç istenmediğinden ne sayıca çoktu, ne de önemli yetki ve görevlerle donatılmıştı. Nüfus miktarı *salnamelerde* ve bunlara dayanan coğrafya kitapla-

¹ *Salname-i Vilayet-i Yanya* (H. 1310) 1892,-Nr. 6, s. 211-216.

rında da hemen hemen aynıdır. Bunlar teferruatlı nüfus sayımlarına dayanmadığından; 19. yüzyıl Osmanlı Avrupası'nın nüfus miktarları daha çok bir oran olarak değerlendirilmelidir. 1895 yılı itibariyle Preveze bölgesi nüfusu şöyledir².

	Erkek	Kadın
Rum-Ortodoks	5168	4840
Müslüman	3512	3097

Diğer bir Osmanlı nüfus kaynağı 1894 itibariyle nüfusu hane sayımına göre şöyle veriyor³.

	hane	erkek	kadın	tahmini yekûn
Preveze	2306	5556	4504	10.060
Loros	2780	6137	6507	13.654
Marğlıç	5224	12.576	11.379	23.955

Görünüşe göre Müslümanlar merkez şehir ve sancaklarda azınlıktadır. Bu tarihten 25 yıl önce 1871'de, Britanya konsülü *Barker* 4318 Hıristiyan ve 1724 Türk (bütün Arnavut ve Türk nüfus demek istiyor) ve 56 Çingene olarak nüfusu verir⁴. Belki bilgi noksanlığı, belki de henüz bir cemaat teşkil edilemediğinden konsül *Barker* Musevi nüfustan söz etmez. 8 yıl sonra diğer bir Britanya konsülü *Blakeney* tamamen zıt miktarlardan söz eder. 1200 Müslüman (11.200 içinde) diğerleri Hıristiyandır. Bu arada nüfusun etnik kompozisyonu hakkında hiç bir bilgi vermez.

Nüfus konusundaki bu yetersiz bilgiye rağmen; Britanya konsolosluk raporları ticaret ve ziraat konusunda değerli bilgiler verirler. 1864'de yeni Vilâyet nizamnamesi ile Rumeli vilâyetlerinin idarî yapısı yeniden düzenlenmiş ve bir yıl önce 1863'de Sancak merkezi Arta (Narda) dan Preveze'ye kaydırılmıştı. Bu değişiklik şehirin altyapısal tesislerin de görülen düzelme kadar, şehirde yeni bir memur sınıfının ortaya çıkmasını sağladı. 1864'de Preveze vilâyet merkezi Yanya'ya telgrafla bağlanır. 1878'e kadar Preveze ve Parga

² Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafya Lugatı* İstanbul, 1892 (1313 H) s. 238-240.

³ *Salname-i Vilâyet-i Yanya* Nr: 7 1894 (1311 H) s. 37.

⁴ *Parliamentary papers and a ccounts report of vice-consul Barker (Prevesa 1 872-28 January)*, s. 1353-1355.

gibi merkezler arasında da telgraf hattı çekilmişti⁵. Daha önce asayişsizlik bölgesinde büyük bir sorunken, 1884'te Britanya konsülü güvenlik sorununun her yıl gittikçe düzeldiğini yazmaktaydı. Hatta 1864'te Britanya'nın Yanya konsülü *Stuart* raporunda; şekavet henüz temel bir sorundur. Fakat tedib edilmektedir ve bireysel suçlar bu yıl geçen yıllar ortalamasının altına düşmüştür, diyordu⁶. Henüz küçük ve geleneksel hayatını sürdüren Preveze'de, sancak memurlarının sayısı artınca hayat değişti ve iyileşme gösterdi. Ücreti iyi olan memurlar, kazada günlük alışverişi ve tüketimi artırdı ve hatta ithal mamulât için yeni talep yarattı. Diğer yandan mahalli ürünlerin ihracı Arta (Narda)'yı bölgenin ticaret merkezi ve ihraç iskelesi haline dönüştürdü. Britanya konsolosluk raporları 1862-18963 için Arta (Narda)'nın ticari faaliyetlerini şu miktarlarla belirtiyor.

	İthalat (£)	İhracat (£)
1862	38.000	14.000
1863	64.000	16.000

Arta'ya gelen gemiler; Osmanlı 255, İonya (adalar) 33, Avusturya, Yunan 100 adetti. 1863-1864 yıllarında Preveze'ye gelen gemiler ise;

gemi	kargo'nun değeri (£)
Britanya 1	
İonya adaları 173	8.559
Yunan 347	2.667
Osmanlı 84	2.000
Avusturya 8	1.445
İtalya 1	
Bu devletlerin buharlıları 26	15.049

⁵ *Vice-Consul Blakeney*, Prevesa, February 22, 878 s. 886.

⁶ *Vice-Consul Blakeney*, Prevesa, March 1, 1884, s. 577 daha önce Major Stuart, a.g.k. Janina, May 10 1865, s. 462.

İthalat miktarı ise 29.750 £'a ulaşmıştır. 16 yıl sonra 1880'de Preveze Limanı'ndan yapılan ihracat 104.903 £'a ve limana (daha doğrusu iskele) yapılan ithalat 234.025 £'a ulaştı⁷. Aynı yıl Preveze Limanı'na uğrayan gemi sayısı şöyledir⁸.

	buharlı	yelkenli
Avusturya	60	5
Britanya	2	-
Yunanistan	-	3.252
İtalya	-	17
Osmanlı	-	1.108
Yekûn	62	4.382

Preveze henüz küçük bir limanken, gelişme şansını 1881'de Arta(Narda)'nın Yunanistan tarafından ilhakıyla tamamen kaybetti. Bölgenin esas liman ve ticaret merkezi Yunanistan'a geçince İonya Adaları ile teması da kayboldu ve bir sınır şehri oldu ve ticari faaliyet gerilemeye başladı. Preveze'de kayda değer bir endüstri de yoktu. 1871'de Viskonsül (Britanya) *Barker*; "Preveze küçük bir liman şehridir ve ticareti de önemsizdir. İthalat, ihracatın üç misli miktardadır; Bu hal tıpkı Avrupa'ya her zaman borçlu olan ülkelerin genel yapısına uygundur ve Türkiye'de hükümet yerli sanayii teşvik etmemektedir" diyordu. Fakat raporuna ilave ettiği husus gerçekten ilginçtir. "Preveze'de ölüm oranı düşüktür, kronik hastalıklar ve salgınlar bu bölgede görülmez" diyor⁹.

Preveze endüstrisi bir kaç küçük atölyeden ibaretti ki, yerel zirai mahsulâtı işliyordu. (ek 1 deki liste). 1880'lerde 24 zeytin presi, 5 un değirmeni, ve üç sabun fabrikası vardı. Vergi kayıtlarına göre 104.000 zeytinağacı ve 5.000 meyve ağacı vardı. 1894'te temel ihraç ürünleri buğday, arpa, balık, tütün ve sabundan ibaretti. Fakat konsül (Britanya) *Stuart*'ın da belirttiği gibi; "bu ülkede ne makineler, ne de tekerlekli araba iş aracı olarak kullanılır. Öküz saba için ve ulaşımda da yük beygiri kullanılır. Her ikisi de hem nitelik, hem

⁷ *Parl. Accounts and papers* (Great Britain) Consul Stuart 1863-64; vol. 70, s. 108-111.

⁸ *Vice-Consul Blakeney*, Prevesa, February 19, 881 Part IV-London 1881 s. 579.

⁹ *Vice-Consul Barker*, Prevesa, January 28, 1872. s. 1355'de ölüm oranı olarak 43/2000 rakamını verir.

de miktar olarak düşüktür. İonya Adaları'ndaki Britanya himayesi sırasında; çiftçiler buradaki komiserlik müteahhitlerinin bulduğu hayvan tüccarları aracılığı ile Eflak öküzleri denen cinsten ediniyorlardı. Artık bunu yapamıyorlar. Epir (Yanya) bölgesinde artık Eflak öküzüne rastlanmıyor. Şimdi bütün çift sürme işi yerel öküz cinsleriyle yapılıyor, bunlar da ufak aciz ve kuvvetsizdir. Fakat bu cins bile dejenere oluyor"¹⁰. Konsül *Stuart*'ın verdiği bilgiye göre; bundan daha beteri Kırım Savaşı sırasında askeri ihtiyaç için binlerce at bölgeden alınmış. Bu noksan bir daha telâfi edilememiş ve her yıl yerli cins gözle görülen ölçüde yozlaşıyor.

Konsül *Blakeney*'in 1883 yılı için verdiği listedeki ziraî ürün çeşitlerinin miktar ve değeri yaklaşık olarak şöyledir;¹¹

		miktar	değeri(±)
buğday	(kilo)	20.000	4.181
arpa	"	15.000	4.163
yulaf	"	19.800	1.080
yün	"	20.000	1.090
balık	(okkası)	120.000	5.454
peynir	(tulumba-okka)	31.000	1.536
tütün	okka	15.000	2.045
tereyağı	okka	3.000	272
sabun	okka	100.000	3.181
deri-koyun ve keçi	(parça)	40.000	2.909

Aynı yıl *Blakeney* halen bazı haydut çetelerinin varlığından söz ediyor. Fakat bu gibi olaylar daha çok Yanya vilâyetinin تنها köşelerinde yoğunlaşmıştır ve Preveze'nin milletlerarası ticareti bu olaylardan etkilenmemektedir. Mamafih 1882 yılında 1872-78 Rus-Türk harbi ve Arta'nın Yunanistan'a geçişi dolayısıyla iktisadi boyuttaki gerilemeden söz etmektedir; "Arta'nın Yunanistan'a verilmesi Preveze ve Salabora Limanı'nın faaliyetlerinde bir ge-

¹⁰ *Parliamentary Accounts and Papers* (Reports by Consul Stuart, on the present satete of Epirus) Janina April 24, 1871. s. 816.

¹¹ a.g.k. *Blakeney* Prevesa, March 1, 1884, s.577.

rilemeye ve zaafa neden oldu; fakat bereketli Arta (Narda) ovası halen Türkiye'dedir, bu nedenle sadece dış ülkelerden Arta Limanı'na yapılan ithalat artık Preveze'den geçmemektedir" diyor. 1877-78 savaşındaki beri bir çok mamullerin fiyatı % 50 arttı, diye ekliyor: (Prevesa, Şubat 16, 1882- s. 1161).

Şehirde onbir Rum kilisesi, bir adet Roma-Katolik kilisesi, iki cami (Ali Paşa ve Ahmet Ağa Dino) iki türbe gibi dini yapılar vardı. (Ek de 1871 yılı itibarıyla şehirdeki binaların dökümüne bakınız). Sancak merkez şehrinin bu kozmopolit kompozisyonu dolayısıyla; Preveze sancağı Meclis-i idaresi de; ruhani reislerle birlikte iki Müslüman, iki gayrimüslim seçilmiş üyeden oluşan rengârenk bir meclisti.

Tanzimat dönemi boyunca Osmanlı yöneticileri ve bu meyanda Preveze mutasarrıfları bölgeyi kalkındırmak için bina ve altyapı inşasına heveskâr memurlardı. Vakıa Tuna vilâyeti valî ve mutasarrıfları Mora bölgesi yöneticileriyle kıyaslanmayacak derecede başarılıydılar ama; bölgenin Yunanistan'a geçmesinden sonra Osmanlı Morası, Batı Anadolu ve Tuna vilâyeti (Bulgaristan) daki gelişme ve inşaatın aksine burada bir duraklama başladı. Preveze örneğinde; mutasarrıfların sancaklarını geliştirmek ve bazı reformları yürütmek için uzun zamana ihtiyaçları olduğu, ama aksine bu mevkide çok kalamadıkları görülmektedir. Bu sık sık görülen değiştirmeler idarecilere politikalarını yürütme ve hizmetin devamlılığını sağlama imkânı vermedi. Vilayet-i Yanya salnamesi (1311 Hicri-1894 M) 1864'ten itibaren bu mutasarrıfların bir listesini veriyor¹². 1864 vilayet nizamnamesinin yürürlüğe girmesinden sonra tayin edilen ilk mutasarrıf *Hasan Şevki Paşa*dır. (1 Mart 1864) onu *Selim Paşa* ve sonra *Reşit Paşa* ve *Timur Edhem Paşa* izlemiştir. İzzeddin Sir Paşa ve iki kere göreve tayin edilen *Fikri Efendiler* bu grubu izlerler. Fikri efendinin tercüme-i halini bulamadık. En uzun o mutasarrıflık yapmıştır. Sonra *Selahattin Bey*, *Kazım Bey*, *Abdürrefihi Efendi* ve *Hadi Ahmet* ve *Ferid Paşalarda* görevde bulundu. Böylece 30 yıllık süre içinde onbir mutasarrıf değişmiştir. Bölgede Osmanlı yöneticisinin görev teminatını yok eden olaylar sayısızdır. Mesela Yanya valisi *Ahmet Eyüb Paşa* 1889 da (19 Ramazan 1306-19 Mayıs 1889) Preveze'de bulunduğu sırada İtalya konsolosuna iade-i ziyarette bulunmadığı için buna zorlandığı ve istifa mecburiyetinde kaldığı anlaşılıyor, (Başb Arş. Daire-i Sadaret evrakı 47/33 19 Ramazan 1306)

¹² *Salname-i Vilâyet-i Yanya* 1894 (1311 H) s. 78.

Öyle görünüyor ki, ahalinin önemli bir kısmı bölgenin Yunanistan'a bağlanmasına şiddetle karşıydı. (özellikle bölgedeki Arnavutlar) Yerel eşraf Sarayı ve hükümeti; eğer Preveze, Narda (Arta) ve Yanya Yunanistan'a verilirse ayaklanma ve silâhlı müdahale etme konusunda uyarılmışlardı. Şubat 1881'de (1298 H) Hellenlerin kralı (Yunanistan Kralı) Preveze ve Narda'yı ziyaret edince; yerli Müslümanların protestoları ayyuka çıktı¹³. Müslümanların bu konudaki hassasiyetini gösteren benzer bir olay da; o sıra müstakîl olan Cezayir-i Saba Cumhuriyeti (Adriyatik'te İonya Adaları) generalinin Preveze ve Parga'yı ziyareti sırasında yaşanmış, yerli Müslümanların protestosu ve kışkırtılmalarını önlemek için bu gibi ziyaretler dikkatle izlenmiş, teyakkuza geçilmiştir¹⁴. Daha önce Mart 1879'da Yıldız Sarayı'na çektikleri telgraflarda, yerli Arnavutlar; Preveze Narda (Arta) ve Yanya'nın Yunanistan'a verilmesinin bölgede Arnavutlar için facia yaratacağını bildirdiler¹⁵. Görünüşte Arnavut milliyetçiliği bölge Arnavutları arasında güçlüydü ve yükseliyordu. Bu nedenle, Preveze'ye Abdul Bey ve yandaşları tarafından yürütülen hareket ve kışkırtmaları yatıştırmak için Ergiri (Argiri) den yeni bir muhtarın tayin edilmişti¹⁶. Bu yıllarda Arnavut unsurun adamakıllı huzursuz ve telâşlı olduğu anlaşılıyor.

Gerçi vilâyet gazetesi "Yanya"nın bu yıllardaki nüshaları da taranınca mevcut sosyo ekonomik değişiklikler gözlenebiliyor; arazi ve emlak haciz ve iflas dolayısıyla sık sık satışa çıkmaktadır. Başbakanlık Osmanlı arşivlerindeki bazı vesika serileri de bu gözlemleri destekler¹⁷. Bununla beraber halen vilâyetin varîdatı içinde aşar, ağnam ve canavar (koyun ve büyük baş hayvan resmi) gibi kalemlerin büyüklüğü; bölgede zirai ekonominin ve yapının elân hakim olduğunu gösterir (Ek II bütçe). Burada bir noktayı ilave edelim; Osmanlı İdaresi millî unsurlara eğilme konusunda biraz geç kalmıştır. Yanya vilâyetinde (Rumeli Müfettişliği) ancak 30 Temmuz 1903 tarihli bir raporda, bölgede (Yunanistan sınır) mebzul miktarda Vlah (Eflaklı) olduğu (sayı verilmeyen) bildiriliyor ve bu kavim Profesör Pericles Curica'nın kaleme aldığı bir Fransızca rapor ile tanıtılıyor (B.D.A, TFR-L-YN: 5/493/1); Bugünkü bölgede modern Yunan idaresinin gizlediği ve hakkında sayım rakamı vermediği bir kavimdir bu.

¹³ BA-Yıldız-Hususi-165, 145-15-2-1297 H (1880)

¹⁴ BA-İrade-Hariciye Nr: 4118, 29 CA 1268 H (1851-52)

¹⁵ BA-Yıldız-16 q/2 (15-11-1297 (19 Ekim 1880).

¹⁶ BA-Yıldız-160/72 -25 Receb 1298 H (23 Haziran 1881)

¹⁷ BA-Yıldız-It ns: 25-5-129 Nr: 161-26 Yanya 1873 yılı koleksiyonları

EK I

Report by *Vice-Consul Barker* on the Trade of Prevesa for the year 1871,
(Prevesa January 22 1872) *Parliamentary accounts and papers*, p. 1355-56.

Habitations, houses and huts	1.163
Shops	283 (total)
Drapers	14
Cooking-shops	7
Butchers	6
Fishmongers	5
Cofee-shops	9
Greengrocers	7
Ship-chandlers and grocers	235
Stores	88
Caravanserailles	6
Flour-mills	5
Military hospitals	2
Soap manufactories	3
(about 127.000 lbs. of this article is fabricated during the year)	
Oil-presses, wood-screw pressure	21
(the approximate value or cost of one press is 220 £	
Schools	
(two for males, two for females, 3 being public schools supported by private contributions)	
Court of Justice (building)	
Govermaent Civil offices	
(building where the Police-station is held, 42 men engaged for police service in town.)	
Metropolitan house (piskopos evi)	1
Churches (Greek orthodox)	10
Cathedral (ditto)	1
Chapel (Roman-Catholic)	1

Mosques (Mohametan)	2
Mahometan Monasteries (tekke)	2
Vapour bath	1
Ouarantine office	1
Building 7 persons employed)	
Forts (Usual garrison, Artillery 260, Infantry 680 men)	
Drinking Fountains (turkish çeşme)	5
2 Harbours (one inner harbour, where the Venetians had their Arsenal)	

Ek II

Preveze Sancağı nüfusu 1893 yılı

Salname-i Vilâyet-i Yanya (H 1311) s. 37

	zekûr	înas	Yekûn
Preveze Sancağı			
hane: 2306	5556	4504	10060
Loros sancağı			
hane: 2780	6137	6507	12644
Marguliç sancağı			
hane: 5224	12546	11379	23955

Preveze Sancağı 1894 yılı mali durum

aynı kaynak s. 310-11)

Varîdat	Osmanlı kuruşu
Emlak temettü	732.344
bedel-i askerî	666.118
Aşar	1.948.376
Ağnam ve canavar (koyun ve büyükbaş hayvan)	1.172.4591
varîdat-ı saîre	782.355
Masarîfat	(Osmanlı kuruşu)
dini mahkemeler ve ilmiye sınıfı maaşı Şer'îyye	56.544
Dah'iliyye	280.960
Adliyye	163.324
Maliye	210.704
Maaşat-ı zatiyye	22.602
Zabtiyye	26.122